

16. YÜZYIL KÜLTÜRÜMÜZDE FİNANSMAN VE İSTİHDAM POLİTİKASI*

Hamdi DÖNDÜREN**

ÖZET

Bir toplumun ekonomi alanındaki uygulamaları ve manevi değerleri, o toplumun kültürünün bir parçasıdır. Eski kültürümüzde yer alan para vakıfları, mudârebe, müzâraa ve mürâbaha gibi iktisat alanındaki önemli finansman kaynakları, günümüzde de değerlendirilebilir. Diğer yandan "modernize olmuş iltizam uygulaması" olarak niteleyebileceğimiz, devletin ve kamu kuruluşlarının gelirlerinin özel sektör eliyle tahsili, devletin personel hacmini küçültürken, az masrafla daha çok gelir elde etme imkanı sağlar.

سياسة الإستغلال والتمويل في تراثنا خلال القرن السادس عشر الميلادي

لاشك ان ماتعارف عليه الناس في مجتمع ما من اساليب التعامل فيما بينهم في مجال الإقتصاد ومن قيم معنوية ورثوها من أسلافهم هو جزء لا يتجزأ من تراثهم. وهذا الجزء المهم الذي اسهم في تكوين تراثنا القديم والذي كان يؤدي دورا عظيماً في خلق مصادر مالية مهمة في مجال الإقتصاد كأوقاف النقود والمضاربات والمزارعات والمرايحات. فهذا الجزء يمكن استغلاله من جديد والإنتفاع به في الوقت الحالي أيضاً.

هذا وما يمكن ان نصفه بنظام تطبيق الإلتزام المستحدث الذي يتم به تحصيل دخل المؤسسات الحكومية عن طريق القطاعات الخاصة يؤدي الي التقليل من حجم الأيدي العاملة في الدوائر الحكومية والي إمكانية كسب مكاسب كبيرة مقابل صرف مصارف قليلة أيضاً.

* T.C. Kültür Bakanlığı'na, 22-24 Ekim 1997 tarihlerinde düzenlenmesi planlanan 3. Milli Kültür Şurası'na bildiri olarak sunulmak üzere hazırlanmıştır.

** Prof. Dr.; U.Ü. İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Bşk. ve Öğretim Üyesi

I-GİRİŞ

A) Kültür Terimi ve Kapsamı:

Kültür sözcüğü lâtince kökenli olup, Almanca “kultur”, İngilizce “culture” den Türkçe'ye geçmiştir. Arapça “sekâfe” sözcüğü kültür anlamına geldiği gibi, Osmanlılar ve Cumhuriyetin ilk yıllarında “hars” kelimesi aynı anlamda kullanılmıştır. Türk harsı “Türk kültürü” demektir¹.

Bir terim olarak kültür; bir toplumda geçerli olan ve gelenek haline gelmiş bulunan her türlü inanç, duygu, düşünce, dil, sanat ve yaşayış unsurlarının tümünü ifade eder. C. Wisler, kültürü “bir halkın yaşama tarzı” olarak tanımlarken, A. Sapir, onu “Atalardan gelen maddi ve mânevî değerlerin tümü” olarak belirler. Sonuç olarak kültür; belli bir insan toplumunun nesilden nesle aktardığı inanç, bilgi ve uygulamaların tümünü kapsar.

Yeryüzünde kültürün doğuşu ilk insanla başlamış, yeni uygarlık ve bilimsel çalışmalarla gelişmiştir. Bir topluma atalarından geçen yaşayış biçimi, toplumun çoğunluğu tarafından kabul görmüş ve gelenek halinde yaşanır hale gelmiş olan değerlerdir.

Kültür denince akla ilk gelen şey milli kültürdür. Çünkü ancak bir millet halinde yaşayan toplumlar ortak bir tarihe, yani ortak bir hayat tarzına ve tecrübesine sahip olabilirler. Bir ülkede yaşayan insanların çoğunluğu milli kültür değerlerini benimsemiş olur. Günde üç defa yemek yeme, selamlaşma biçimi, bayram ziyaretleri, nişan ve düğün âdetleri buna örnek verilebilir. Bir de halkın bir bölümünü ilgilendiren, diğerlerinin ilgi alanı dışında kalan bölgesel kültürler de oluşabilir. Çiftçilik kültürü bu niteliktedir. Nitekim, toprağın işlenme şekli, tohumun nasıl atılacağı, hangi ürüne ne şekilde bakım yapılacağı gibi konular yalnız çiftçilikle uğraşanları ilgilendirir. Şehir hayatı yaşayanlar bu kültürden uzak bulunur. Buna kuyumculuk, tekstilcilik, muhasebecilik gibi özel meslekleri ifa edenlerin, meslekleriyle ilgili kültürünü de ekleyebiliriz.

Toplumların kültür yapısının şekillenmesinde inançların, çevrenin ve atalardan gelen toplumsal değerlerin etkisi büyüktür. Tarihi tecrübelerin de katkısıyla manevi kültür maddi kültürü doğurur. Meselâ Türk milleti, tarihi süreç içinde kendi çevresinde, başka milletlerin düşmanlığı ile çokça karşılaştığı ve sık sık savaş yapmak zorunda kaldığı için askerliğe önem vermiş, vatan sevgisi ve kahramanlık duyguları gelişmiştir. Şehidlik ve gaziliğe ayrı bir önem verilmesi de bu yüzdendir. Başka bir millet ise maddi kazanca çok değer verebilir ve toplumunu pragmatizm'e yöneltmiş olabilir.

¹ İbnu'l-Manzur, Lisânu'l-Arab, “Sekâfe” ve “Hars” maddeleri; Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Sözlük, “Hars” maddesi.

Böyle bir ülkede de çocuklara en doğru ve en akıllıca işin zengin olmak olduğu telkin edilecektir.

Bir toplumun kültür içeriğine ekonomi uygulamaları da girdiği için, aşağıda iktisat terimini açıkladıktan sonra, özellikle 16. yüzyıl kültürümüzden günümüze intikal eden kimi uygulamaları ve toplumun iktisat değerlerini açıklamaya çalışacağız.

B)Ekonomi-İktisat Terimleri:

Ekonomi ve iktisat sözcükleri eş anlamlı olup, toplum tarafından eskiden beri “hesaplı ve tutumlu davranış” ifade etmek üzere kullanılmıştır.

Ekonomi (oikonomia) kelimesi eski Yunan’da ev ve çiftlik yönetimi ile ilgili kuralları ifade etmek üzere kullanılırdı. Kelimenin anlamı daha sonra genişlemiştir. Yunan filozofları ise, “servet edinmeyi ve kazanç sağlamayı hedefleyen faaliyetlerin tümü” için “khrematistik” terimini kullanmakta idiler.

İktisat sözcüğü Arapça “kasade” kökünden “iftial” vezninde bir mastar olup sözlükte; mutedil davranmak, adaletle hükmetmek, israf etmemek, ifrat ve tefritten sakınmak, orta yolu tutmak anlamlarına gelir.

Günümüzde iktisat ilminin incelediği konular aile çemberini hatta ülke sınırlarını bir hayli aşmış bulunmaktadır. Artık serbest ticaret bölgeleri, gümrük birliği, ortak Pazar, ülkeler arası ekonomik işbirliği ve D-8 ülkeleri gibi yeni oluşumlar, bu ilmin ve ekonomi kültürünün ülkeler arası planda incelenmesini gerekli kılmaktadır. Sürekli gelişme içinde bulunan bu ilmin tarifinde iktisatçılar güçlük çekmiştir. Nitekim, kimi iktisatçılar iktisadı “servet ve refah ilimi” olarak nitelerken, kimisi “mal ve hizmet mübadelelerini” tarife esas almış, kimileri de insan ihtiyaçlarının sınırsız oluşuna karşın, yararlanan ekonomik kaynakların sınırlı oluşuna bakarak iktisat konularını belirlemeye çalışmışlardır. Bu sonuncu yaklaşımın öngördüğü tarif şöyledir: İktisat; sınırlı olan ekonomik kaynakların en verimli kullanım yollarını, ihtiyaçların karşılanmasında tercih sıra ve ölçülerini inceleyen bir ilim ve sanattır².

C) Kültür-Ekonomi İlişkisi:

Kültürün, belli bir toplumun inanç, bilgi ve uygulamalarını kapsadığı düşünülürse, o toplumun manevi değerleri ile kültür yapısının sıkı bir ilişki içinde bulunduğu anlaşılır.

² Feridun Ergin, İktisat, Hamle Mat.,İstanbul 1964,s.1 vd.; Orhan Hançerlioglu, Ekonomi Sözlüğü, İstanbul 1986, s.78; bk. Hamdi Döndüren, Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali, Erkam Yayınevi, İstanbul 1993, s.351, 352; Orhan Oğuz, İktisada Giriş, İstanbul 1992, s.3-5.

İnsanda yaratılıştan gelen "bencillik" ve "menfaatçilik" duygusu vardır. Kimi zaman servet edinme ve zengin olma hırsı, ihtiras halini alır ve insanoğlu ele geçirdiği maddi gücüyle zayıfları ezme yoluna gidebilir. İşte bu nedenle, iktisat eski eserlerde "itidal" ile eş anlamda kullanılmıştır.

Fikir ve din adamları yüzyıllar boyunca, iktisat kavramı ile itidal zihniyeti arasındaki ilişki üzerinde durmuşlardır. Din ve felsefe cereyanları sürekli olarak insanları ihtirasın pençesinden kurtarmaya çalışmıştır.

İlk Yunan filozofları, altın hırsının insan ruhundaki cevheri karartacağını söylemiş, din adamları ise sürekli olarak, dünya nimetlerinin geçici olduğuna ve ahiret yurdunun kalıcı özelliğine dikkat çekmişlerdir.

Ahlakçılar "fazilet olmayan her şeyin reddedilmesi gerektiğini" anlatmaya çalışmıştır.

Ünlü fizikçi Einstein (ö.1955) bile yazılarında servet ve menfaat fikrini mahkum etmekten çekinmemiş ve şöyle demiştir: "Zenginliğin en hayırsever kişiler elinde bile, insanları ileri götürmeye yaramayacağına kesin olarak inanıyorum. ara sadece bencillik yaratır ve suüstimallere yol açar"³.

İslâm kültüründe de batı ülkelerindekine benzer yaklaşımlar görülür. Kur'an'da genel olarak dünya, ay, güneş ve diğer gök cisimlerinin insanların yararlanması için yaratıldığı⁴ belirtildikten sonra, servet ve çocukların dünyada bir imtihan aracı olduğuna yer verilir⁵. Servetin insan üzerindeki olumsuz etkisine şöyle dikkat çekilir: "İnsan kendisini zengin olmuş görünce mutlaka şımarır"⁶. "Mal ve evlat çokluğu ile övünmek sizi oyaladı"⁷.

Hz. Muhammed (ö.10/632) de çeşitli sözlerinde, insanın mal ve servet karşısındaki durumunu şöyle belirlemiştir. "Servet, iyi (hayırsever) kişilerin elinde ne güzeldir"⁸. "Ademoğlu, benim malım, benim malım, der. Halbuki, senin yiyip tükettiğinden, giyip eskittiğinden ve sadaka olarak verip devam ettirdiğinden başka malın var mıdır?"⁹.

Diğer yandan İslam'ın getirdiği yüce ahlak anlayışının, ticaret ve ekonomik hayatı da kapsadığında şüphe yoktur. Batı toplumlarında "iktisat ahlak tanımayan bir ilimdir" anlayışı yer alırken, Hz. Muhammed'in daha Medine'ye hicreti sırasında yolda inen şu âyetler dikkat çekicidir: " Ölçüp tartarak insanlardan alırken tam alan, fakat kendisi insanlara ölçüp tartarak

³ Ergin, a.g.e, s.6.

⁴ bk. El-Mülk,67/15; el-Câsiye, 45/13.

⁵ bk. el-Munâfıkûn, 63/9;et-Tegâbun, 64/15.

⁶ el-Alak, 96/6.

⁷ et-Tekâstür, 102/1.

⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*,IV,197,202.

⁹ Müslim, Zühd, 3; Tirmizi, Zühd,31.

satarken eksik veren hileci kimselere yazıklar olsun”¹⁰ .Hz. Muhammed’in şu övgüsü temiz toplum özleminin ifadesidir: “Dürüst, sözüne ve işine güvenilir tüccar, nebiler, siddıklar (çok doğru sözlüler) ve şehitlerle birliktedir”¹¹. Sözü ve muâmesi doğru tüccar, kıyamet gününde arşın gölgesi altındadır”¹².

Ünlü İslâm düşünürü İbn Haldun (ö.809/1406), servet ve refahın artması konusunda şöyle demiştir: “Servetin artması lüks ve israf temayüllerini arttırır. Tüccar tam olarak serbest bırakılırsa ihtiras yüzünden ticaret ahlakı bozulur, bundan toplum zarar görür. Devlet ekonomiye aşırı müdahale eder ve yatırımları kendisi yapmaya kalkışırsa, bu durum fertlerin teşebbüs gücünü zayıflatır. Teşebbüs gücü zayıflayan ülkeler ise yoksullaşır. Devlet bu ikisi arasında bir yol izlemelidir”¹³.

Osmanlı İslâm kültürünü Farsça beyitleriyle dile getiren Mevlânâ Celâleddin Rumî(ö.1273 M.), İslâm’ın dünya servetine yaklaşımını şöyle ifade etmektedir:

“Dünya nedir?.Allah’tan gâfil olmaktır. Ne, güzel giysiler, ne altın ve ne de kadın dünya değildir”..

“Su geminin içine dolarsa, geminin batmasına neden olur. Aynı su, geminin altında bulununca, onun selâmetle yoluna devam etmesini sağlar”¹⁴

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, bir toplumun inanç ve yaşam değerleri ile ekonomik hayatı arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu yüzden biz aşağıda, kimi orijinal iktisat uygulamalarının geliştiği 16.yüzyılın finansman ve istihdam politikasını incelemeye çalışacağız.

II- 16. YÜZYILDA FİNANSMAN KAYNAĞI OLARAK PARA VAKIFLARI

A) Para Vakıfları:

Geçmiş yüzyıllarda, İslâm toplumlarında müteşebbislerin finans sorunları karz-ı hasen yanında, daha çok risk ve kâr-zarar ilkesine dayalı yöntemlerle çözümlenmiştir. Mudârabe (emek-sermaye ortaklığı), Muşârake (sermaye ortaklığı), Murâbaha (peşin parayla alınan bir malın vadeli olarak kârlı satılması), Sanâyi’ (iş ve taahhüd ortaklığı), Muzâraa (toprak sahibi ile işletmecinin çıkacak ürün üzerinde yaptıkları ortaklık), Musâkât (bağ-bahçe

¹⁰ Mutaffifin, 83/1-3; Ayrıca bk.en-Nisâ,4/29.

¹¹ Tirmizi, Büyü’,4; İbn Mâce, Ticârât, 1.

¹² İbn Mâce, Ticârât,1.

¹³ Ergin, a.g.e.s.40.

¹⁴ Mevlânâ, Mesnevî’den.

ortaklığı), Mugârâse (ağaç dikimi ortaklığı) ve kiralama (leasing) bu yöntemler arasında sayılabilir. Osmanlı Devleti uygulamasında toplumun hatta Devlet ve kimi kamu kuruluşlarının finansman ihtiyacını karşılamada önemli bir yeri bulunan para vakıfları üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

Taşınır ve taşınmaz malların vakfedilmesinde “ebedilik (süreklilik)” niteliği esas alındığı için, nakit paranın vakfa konu olup olamayacağı hususu daima tartışma konusu olmuştur. Nakit paranın doğrudan tüketilme yoluyla tasarruf edilebilmesi ya da ticaret işine yatırılrsa bile zarar riskinin bulunması yüzünden “süreklilik” niteliğini taşımadığı görüşü daima taraftar bulmuştur. Ancak Hanefî fakihlerinden Muhammed eş-Şeybânî'nin (ö.189/805) taşınırın vakfını “teâmül bulunma” şartına bağlaması, İmam Züfer'in (ö.158/775) ise nakit para vakfını doğrudan caiz görmesi, para vakfının caiz olduğunu söyleyenlerin başlıca delili olmuştur¹⁵.

Nakit parayı vakfetmenin geçerli olup olmadığı konusu 16. Yüzyıl boyunca bilginler arasında tartışılmıştır. Problem, Şeyhulislâm Ebussuud Efendi'nin (ö.982/1575) nakit parayı taşınır mal (menkul) kapsamına alarak Muhammed eş-Şeybânî'nin “teâmül kriteri” ne bağlaması ile resmi çözüme kavuşturulmuştur¹⁶.

B)Para Vakıflarının Gelişme Süreci:

Para vakıflarının gelişme sürecini incelediğimiz zaman, Ebussuud Efendinin ne büyük bir finansman kaynağını harekete geçirdiğini daha iyi anlarız.13. Yüzyıldan itibaren sürekli gelişen para vakıflarının 16. Yüzyılın ikinci yarısında zirveye ulaştığını söyleyebiliriz. Nitekim, Fatih Sultan Mehmed (ö.886/1481), Yeniçeri ocaklarının ihtiyacı olan etlerin, daha sonra gelebilecek fiyat artışlarından etkilenmemesi için, et alımında finansman olarak kullanılmak üzere 24.000 altın lira vakfetmiştir¹⁷. Bundan yaklaşık bir asır kadar sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın (ö.974/1566) da İstanbul kasaplarının et ihtiyacını karşılamak üzere, kendisinden önce bu iş için yapılmış olan para vakıflarını birleştirerek 698 bin akçelik bir para vakfı oluşturduğunu görmekteyiz¹⁸.

¹⁵ es-Serahsî, *el-Mebsût*, V,283; İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-Kadir*, V,51,52; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-Râik*, V,29; *el-Fetâvâ'l-Hâniyye (Hindiyeye kenarında)*, Bulak 1310,VI,311,312; Ali Haydar, *Terfîbu's-Sunûf*, s.231.

¹⁶ Ebussuud, *es-Seyru's-Sârim fî Ademi Cevâzi Vakfı'l-Menküli ve'd-Derâhim*, İst. Sül.Küt.Bağdad'lı Vehbi böl. No: 477/2.

¹⁷ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, 1,254.

¹⁸ Ahmet Refik Altınay, *16.Asırda İstanbul Hayatı*, İstanbul 1935, s.87; Hamdi Döndüren, “Vakıf” mad., *Şamil İslâm Ansik.*

1546 M. tarihlerine ait Yazım Defteri'nden 1456-1551 arası bir asırlık dönemde yalnız İstanbul'da 1161 adet para vakfının tesis edildiği belirlenmiştir. Yıllara göre büyüme süreci şöyledir¹⁹

Tarih	Adet	Nakit (akçe)	Adet %	Nakit %
1456-1494	41	728.600	3	56
1495-1519	244	3.594.125	19	
1520-1546	653	13.253.736	56	6

Sonuç olarak 16. yüzyıl ekonomik yapılanması ve Osmanlı bütçe gelirleri içinde vakıfların, toplam ülke gelirin %12 kadarını tasarruf etmekte olduğunu söylersek para vakıflarının gücü ortaya çıkmış bulunur²⁰.

C)Vakıf paraların finansman olarak kullanılma yöntemleri:

Vakıfların elinde toplanan bu büyük finansman kaynağının, vakıf senetlerinde belirlenen esaslar çerçevesinde kullanıldığında şüphe yoktur. Nitekim, para vakfına ilk defa, mutlak olarak fetva veren İmam Züfer (ö.124/742) bu gibi paraların Mudarabe (emek-sermaye ortaklığı) veya Bidâa (vakıf paranın meccanen işletilmesi) yoluyla işletilmesini, elde edilecek gelirin vakfın hayır yönüne harcanmasını belirtmiştir²¹

Buna göre vakfedilen bir nakit paranın kullanılma yöntemlerini şu başlıklar altında toplayabiliriz:

a) Karz. Finansman ihtiyacı olana vakıftan verilen ödünç paranın aynı miktarda geri alınmasıdır. Böyle bir karz, altın veya gümüş para olarak verildiği için enflasyondan etkilenme çok sınırlıdır.

b) Bidâa. Vakfın parasını Allah rızası için belli bir süre işletip ana paranın ve kârın tümünü vakfa geri vermektir.

c) Mudârabe. Vakıf parayı belli süre için "emek-sermaye ortaklığı" çerçevesinde işletmeciye vermektir. Burada dönem sonunda elde edilecek kâr, işletmeci ile vakıf arasında sözleşme esaslarına göre paylaşılır. İşletmeci kasıt, kusur veya ihmali bulunmadıkça meydana gelecek zarara katlanmaz. Böyle bir durumda zararın tümüne sermaye katlanır. Ancak işletmecinin emeği de boşa gitmiş olur.

d) Murâbaha. Vakfın ,bir malı peşin bedelle satın alıp vadeli olarak gerçek veya tüzel kişiye satmasıdır. Mudarabe ve Murabaha yönteminde

¹⁹ Barkan - Ayverdi, İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, Önsöz, s. xxx-xxxı.

²⁰ Barkan, Hudâvendigâr Livâsı Tahrir Defterleri I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

²¹ Kadıhan, el-Fetâvâ'l-Hâniyye, (Hindiyeye kenarında), VI, 311,312.

elde edilen fazlalık riba (faiz) değil rıbh (kâr) niteliğinde olup, bu fazlalık vakfiyede belirtilen yerlere sarf edilir.

Fatih ve Kanunî dönemlerinde ordunun et ve benzeri ihtiyaçlarının vakıf paralarıyla karşılanması bu sonuncu yöntemle olmuştur. Finansman kullanımında yıllık kârın %10-13 arasında değişen oranlarda eklenmesi gerektiğini bildiren pek çok vakfiye örnekleri vardır. Biz XVI. Yüzyılda, vakıf paraların kullanılma şeklini belirleyen ve formül gibi kullanılan bir örnek vermekle yetineceğiz. 1517 M. Tarihini taşıyan, II.Bayezid'in oğlu Şehinşah'ın oğlu Mehmed'in karısına ait 91 bin gümüş dirhemlik vakıf paranın vakıfnâmesinde işletilme şekli şöyle ifade edilmiştir: "Yukarıda zikri geçen vakfi yapan kadın, miktarı belirtilen meblağın, ne eksik ve ne de fazla olmamak üzere, yılda her on dirheme 1,25 dirhem (% 12,5) hesabı üzere, riba ve riba şüphesinden uzak, Muâmele-i şer'iyeye (İslâm'a uygun bir muâmele) ve Murâbaha-i mer'iyeye (mer'î kâr haddi gözetilerek) ile kâr (rıbh) getirecek bir işe yatırılmasını (terabbuh) şart koştur"²².

Vakıf Tahrir Defterlerindeki 18. Yüzyıla ait tipik bir kayıt şu bilgileri içermektedir:

1.Vakfın ismi ve kuruluş amacı, 2.Vakfın yer aldığı mahallenin adı, 3.Mütevellinin adı, 4.Tahririn hangi zaman dilimini kapsadığı, 5.Vakfın orijinal sermayesi, 6.Varsa, bu sermayeye sonradan eklenen ve diğer vakıflardan gelen ek sermaye, 7.Bu şekilde oluşan yeni sermaye, 8.Yıllık olarak elde edilen kâr (Murâbaha fi sene kâmile). Bu kâr, sermayenin yukarıda belirttiğimiz Mudarabe, Bidâa veya Murâbaha (Muamele-i şer'iyeye) yollarından birisiyle işletilmesi sonucunda elde edilmiştir. 9.Kârın sarf edildiği yerler."Minhâ el-Masârif" başlığı altındaki bölümde kimlere ve hangi amaçla kârdan harcama yapıldığı belirtilmektedir. 10.En sonda "zimem" başlığı altında vakıf anaparasının ne kadarının kimlere işletilmek üzere verildiği, bu kişilerin oturduğu mahalle, bunların dinleri ve cinsiyetleri belirtilmiştir. 1767 yılına ait 545 adet vakıf için üç yüz yıllık bir dönem boyunca, standart bir şekilde Bursa kadılarınca tutulan bu kayıtlarla, 16. Yüzyıla ait kayıtlar arasında önemli bir ayrılık bulunmamaktadır. Sadece 16. Yüzyılda kâr için "irad (gelir)" terimi kullanılırken, 18 yüzyılda "Murâbaha" denilmiştir. Bir de erken dönem kayıtlarında anaparanın plase edildiği kişiler hakkında bilgi bulunmamasına karşın, bu bilgi 18. Yüzyıl kayıtlarında görülmektedir. Osmanlı bürokrasisinin resmi kayıtları bu derece standarda bağlaması ve yüzyıllarca aynı usulü sürdürebilmesi, iktisat tarihçelerini hayrete düşürebilecek ölçülerdedir"²³

Diğer yandan, Murat Çizakça'nın tesbit ettiğine göre, 1078-1220/1667-1805 tarihleri arasında Bursa'da faaliyet gösteren 1559 adet

²² Bursa Şer'iyeye Sicilleri, 16.Yüzyıl,Defter,A, 21/27, 33a.

²³ Murat Çizakça, Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları, İSAV yayını,İstanbul 1993, s.70,71.

para vakfının yıllık kâr/sermaye ortalaması %12 olmuştur. Bu dönemde sadece dört adet para vakfında bu oran farklılık göstermiştir. Bu duruma göre, vakıf paraların hemen hepsinde %10-13 arası bir kâr oranının görülmesi, vakıf mütevellilerinin genel olarak “Murâbaha (peşin mal alıp vadeli satma)” yöntemine başvurduklarını göstermektedir²⁴

III- MUDARABE- VENTURE CAPITAL (RİSK SERMAYESİ) İLİŞKİSİ

İslâm kültürünün bir ürünü olan “Mudarabe (Emek-Sermaye Ortaklığı)”nın 10. M. yüzyıldan itibaren “Commenda” adıyla Avrupa’ya geçtiği ve Avrupa ticaret hukukuna (lex mercatoria) girerek, buradan tüm Avrupa’ya yayılarak standardize edildiği bilinmektedir. Bunun sonucunda batı ülkelerinde iş ortaklıkları daha çok girişimci ve tasarrufçuyu bünyesinde toplamıştır. Mudarabe’nin 20. Yüzyılda son halkası ise risk sermayesi (venture capital) adıyla ABD., Kanada ve Japonya başta olmak üzere ileri ülkelerin en son gelişmiş finansman yöntemi olmasındır²⁵.

İktisat tarihçisi Murat Çizakça “Commenda” ve “Venture Capital” yönteminin menşei hakkında şunları yazmaktadır: “Avrupa iktisat tarihi için böylesine önemli “Commenda” ortaklığının kökeni üzerinde Max Weber’den bu yana Batı’lı iktisat tarihçileri arasında tam bir tartışma ortaya çıkmıştır. Bu tarihçiler, tipik olarak “Commenda”nın kökenlerini eski Roma ve Yunan’da aramışlar, Weber bu konuda şüphesini belirtmiş ve tartışma 1966 yılında Prisceton profesörlerinden Udovitch’in Çalışmasıyla noktalanmıştır. Udovitch, “Commenda”yı Musevi, İslâmî ve Bizans kontrat formlarıyla mukayese ettikten sonra kökeninin İslâmî “Mudaraba”ya dayandığını ispat etmiştir. Demek ki venture capital’in kökü aslında İslâmî Mudârabe ortaklığıdır. İşte bu nedenle bu ortaklık formlarının ikisinde de faize yer yoktur ve her ikisi de faizsiz yatırım yapabilen finansal enstrümanlardır²⁶.

Risk sermayesi, 1970’li yıllardan bu yana özellikle ABD’de, büyük ölçüde başvurulan ve en son teknolojilere ait projelerin finansmanını sağlayan bir finansman yöntemidir. Venture capital adı verilen bu modelin öncüsü sayılan Harvard Üniversitesi İşletme Fakültesi Dekan Yardımcısı General Doriot bu sektörü şöyle tanımlar: “Yaratıcı ve uzak görüşlü genç insanları arayınız. Bu insanların proje ve fikirlerine sermaye ile, hatta sermayeden de önemli olarak, onların teknoloji üretme vasıflarına

²⁴ Çizakça, a.g.e, s.71.

²⁵ bk. Tansu Çiller-Murat Çizakça, Türk Finans Kesiminde Sorunlar ve Reform Önerileri, Neşr. İSO., İstanbul 1989, s.152 ; Çizakça, a.g.e.s. 7,8.

²⁶ Çizakça, a.g.e, s.8.

duyacağınız saygı ile hayat veriniz. Amacımız yeni keşif ve icat yapabilen insanlar ve bu insanların şirketlerini yoktan var etmek olmalıdır. Kâr, amacımız değil mukâfatımızdır...".Doriot'un yönettiği risk sermayesi şirketi (ARDC), 1957'de, yalnız fikir ve proje üreten iki yoksul mühendisin projelerini finansmanla desteklemeye karar verir. 15 yıl sonra yani 1972'lerde, bu projelere sermaye yatıranlar anaparalarını, dolar bazında beş bin katına yükseltmiş olurlar. Kârın %22'sini General Doriot'un uzman şirketi ile, iki yoksul mühendisin oluşturduğu girişimci şirketin paylaştığı düşünülürse, emeğin ve fikir üretmenin ne kadar büyük bir bedelle ödüllendirildiği anlaşılır²⁷.

Diğer yandan bu alanda başka çarpıcı bir örnek de bilgi sayar yatırımlarında gerçekleşmiştir. ABD'nde, matematik profesörü Max Palevski 1961'de bilgisayarı keşfetmiş ve patent hakkını kökten satmak yerine, bu projeyi sürekli olarak geliştirme işini üstlenerek, sermaye sahipleri ile "emek-sermaye ortaklığı" türünde bir sözleşmeyle finansal destek sağlamıştır. Yedi yıl sonra bilgisayar alanına sermaye yatıranlar, anaparalarını dolar bazında 233 katına çıkarmışlardır²⁸. Sözüünü ettiğimiz finansman modelinde,anaparanın üzerinde gerçekleşen kârın yaklaşık %20 kadarının, emek tarafına ait bulunması, ileri ülkelerde bilim adamlarını sürekli olarak keşif ve icat yapmaya, ya da sürekli teknoloji yenilemeye sevk eden en önemli etkidir.

Çeşitli alanlara yatırım yapan venture capital sektörünün ABD'de 1964-1984 arası 20 yıllık istatistik sonuçlarına göre yıllık ortalama kâr, dolar bazında %25'tir.Halbuki aynı dönemde sermaye piyasasında işlem gören menkul değer yatırımlarının yıllık ortalama getirisi %8'den ibarettir. Bu dönemde yıllık enflasyon oranının %7 olduğu düşünülürse, rizikosu büyük fakat kâr marjı yüksek olan yatırımların ne kadar olumlu sonuçlar elde ettiği daha iyi anlaşılır²⁹.

Sonuç olarak çeşitli ileri ülkelerde venture capital finansman modelinin keşif ve icat yapabilen bilim adamlarını teşvik eden en önemli bir etken olduğunu ve bunun aslını teşkil eden "Mudarabe"nin patent hakkının ise İslâm kültürünün bir ürünü bulunduğunu söyleyebiliriz.

²⁷ Hamdi Döndüren, "İslâm Bankacılığı ve Reform Önerileri", İslâmî Araş. Der.c.VI,sy.1,yıl 1992; Çiller-Çizakça,a.g.e.s.128,129..

²⁸ Çiller-Çizakça,a.g.e.s.130.

²⁹ Halil Sarıaslan, Venture Capital (Risk Sermayesi) Finansman Modeli ve Türkiye'de Uygulama Olanakları, (ASO) Rapor. Batterson, Leonard A. Raising Venture Capital and Entrepreneur, (Englewood Cliffs, N.J. Prentice-Hall, 1986) dan naklen, s.3.

IV- KAMU MALLARININ KORUNMASI İÇİN ALINAN ÖNLEMLER

Eski kültürümüzde, Hz. Ömer'in (ö.23/643), halifeliği sırasında resmi dairede gece vakti özel iş görüşmesi yaparken "devlete ait mumu söndürüp, kendi mumunu yaktırması", yine topluma ait mülklerin kullanılmasında "tüyü bitmemiş yetimin hakkı bulunduğu " inancı yaygındır. Kamuya ait mal varlıklarının korunması için önemli olan bu sözlerin yanında, son yıllarda "devletin malı deniz..." anlayışının "bu malların yemekle tükenmeyeceği" tarzında bir algılamayla yayılmak istendiği de görülmektedir. Biz kamu malları konusunda, İslâm kültürünün ürünü olan koruyucu önlemlere kısaca göz atmak istiyoruz.

Küçük yaşta babasını kaybedip, büyük bir mirasa sahip olan bir çocuğun, bu malları koruma altına alınmazsa, yağma edilir. Böyle bir serveti kazanmada alını terlememiş bulunan veli veya vasinin de bu serveti tasarruf ederken her an yolsuzluk yapması mümkün ve muhtemeldir. Yetimin malına zarar verme; bunları satış veya kiraya vermede emsalinden düşük bedelle verme ya da yetim adına taşınır veya taşınmaz bir malı alırken emsalinden pahalı olarak satın alma ya da kiralama şekillerinde ortaya çıkar. Kur'an'da şöyle buyrulur: "Ey yetime veli olan kimseler, rüşd yaşına ulaşmaya kadar, yetimin malına en güzel (ahsen) yönetim dışında yaklaşmayın"³⁰. Bu âyette "en güzel (ahsen) yönetim"; akılcı (rasyonel) ve verimli (rantabl) bir yönetim olup, satış veya kiraların rayiç bedel üzerinden yapılmasını gerektirir. Burada fâhiş gabin (aşır aldanma) sayılan ölçüde düşük bedelle satış veya kiraya verme yetimin aleyhine sayılarak, sözleşme geçersiz kabul edilmiş ve yetimin hakları korunmuştur. Fâhiş gabin, Mecelle'de kanunlaştırılan şekliyle; taşınmazlarda %20, hayvanlarda %10, taşınır mallarda %5, nakit para işlemlerinde ise %2,5 ve daha fazla rayiç bedellerin dışına çıkmakla gerçekleşir.

İşte temelde yetim malına ait olan bu düzenleme, aynı nitelikte görülen tüm kamu ve hazine emlâki ile vakıf mallarını da kıyas yoluyla kapsamına almıştır³¹. Çünkü gerçek maliklerce yönetilmeyen tüm malların tasarruflarında koruyucu ilkelere olan ihtiyaç açıktır. Buna göre; hazine mülkleri, özel idare, belediye, üniversite, Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu, Bağkur gibi topluma ait tüm mal varlıkları ile tümü veya yarıdan çoğu Devlete ait bulunan Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (K.İ.T) özelleştirilmesi, satılması ya da kiraya verilmesi durumlarında "ahsen"

³⁰ el-İsrâ, 17/34.

³¹ Ali Haydar, a.g.e, mad.995; Ömer Hîmi, *Ahkâmü'l -Evkâf*, İstanbul 1889, mad.385.

yönetim gereği rayiç bedellerin gözetilmesi gerektiğinde şüphe yoktur. Bu kuruluşlara işçi alımı ve yönetim şeklinin de “ahsen yönetim” anlayışı çerçevesinde ele alındığı takdirde, İslâm kültüründe zararına işletme anlayışının söz konusu olamayacağı gerçeği ortaya çıkar.

16.yüzyıl uygulamalarında, vakıf akarların kiraya verilmesi rayiç bedelle yapılmış, hatta sonradan kira süresi içindeki emsal kira artışlarının %50’yi bulması durumunda, kiracının bu artışı kabul etmemesi halinde, kira sözleşmesinin feshi yoluna gidilmesi esası benimsenmiştir. Hatta Ebussuud Efendi, böyle bir durumda bilerek kirayı arttırmayan mütevellinin, kira kaybının yarısını tazminle yükümlü tutulması gerektiğini savunmuştur³².

Kamu mallarını korumak amacıyla alınan bu önlemlere karşı çıkan ve bu mülkleri kendi çiftliği gibi kullanmak isteyenler her dönemde olmuştur. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Ayasofya vakıflarından kimi dükkânların kiracıları, demirbaş ilâvelerini bahane ederek düşük kira bedeli ödemek istemişler ve bunun için sultandan ferman çıkaranlar bile olmuştur. Ancak dönemin dirayetli Şeyhulislâm’ı Ebussuud’un böyle bir padişah fermanına şu sözleriyle karşı çıkabilmesi düşünce özgürlüğü bakımından önemli bir belgedir: “Sultan’ın emri ile, meşru olmayan hiçbir şey meşru hale gelmez. Bu yolla, haram olan bir şeyin helal olmasına imkân yoktur. Vakıf kiralarda, eksiklik ne oranda ise, tazmin edilmesi gerekir. Çünkü sultanın emri, yalnız devlete ait taşınmazların vakfedilmesiyle meydana gelen “gayri sahih vakıflar” üzerinde geçerlidir”³³.

Sonuç olarak, eski kültürümüzde yer alan, kamu malları için bu koruyucu ilkeler günümüzde tam olarak gözetilebilse, kamu sektörünün kâra geçmesi ve toplum hizmetlerinin verimli olarak yürütülmesi mümkün hale gelir. Günümüzde iflasın eşliğinde bulunan sosyal güvenlik kuruluşlarının ancak böyle bir “ahsen yönetim” le işlerlik kazanabileceğinde şüphe yoktur.

V-İSTİHDAM ALANINDA ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

A)Yap-İşlet Devret (Mukataa ve Mâlikâne) Modeli:

Eski kültürümüzde, vakıflar idaresi, yangın, zelzele, sel baskını gibi nedenlerle harap olan vakıfların ihyası için, vakfın elinde yeterli para bulunmazsa Devletin izniyle müteşebbis bir kimse böyle bir arazi üzerinde bina, tesis veya ağaç dikimi yapardı. Bu ilavelerin mülkiyeti bunları inşa edene ait olurken vakıf mütevellisi de toprak kısmı için “mukataa” veya

³² Ebussuud, Ayasofya Evkafı, Vrk. 46,47’den naklen Ahmet Akgündüz, *İslâm’da Hukukunda ve Osmanlı tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988,s.310; İbn Âbidin, *Reddu’l-Muhtâr*, IV,403; Ömer Hilmi, a.g.e, mad.393.

³³ Ayasofya Evkâfı, Reşid Efendi Böl. No:1036, Vrk.46-49.

“zemin kirası” adı verilen yıllık bir kira bedeli alırdı³⁴. Müteşebbis böyle bir kira bedeli yerine, yapmış olduğu bina ve tesislerin mülkiyetini belli bir kira dönemi sonunda vakfa bırakmayı kabul etmiş bulunursa, taraflar arasında “yap-işlet devret” modeli gerçekleşmiş bulunur.

Günümüzde devlet ihalesiyle köprü, baraj, otoban, elektrik santrali ve benzeri tesislerin, belli süre elde edilecek gelirlerini almak üzere, özel sektörce yapıldıktan sonra, süre sonunda devlete geri verilmesi uygulamasına “yap-işlet devret” modeli adı verilmektedir. Osmanlı döneminde görülen mukataa uygulaması ile bu yöntem arasında benzerlik vardır.

Eski kültürümüzde Devlet, hazineye ait arazi, maden, çiftlik vb. işletmeleri bir kaç yıllığına peşin takdir edilen bir bedelle, ayrıca yıllık ödenecek vergi karşılığında özel sektöre devredebilirdi. Nitekim Osmanlı Devletinin kuruluşu sırasında ele geçirilen sahipsiz toprakların yazımı yapıldıktan sonra, bunların geliri “timar ve has” adlarıyla sipahi, zaim, emin ve vezirlere; “arpalık” adıyla sancak beylerine; “tahsisat” adıyla devlet büyüklerinin tesis ettiği vakıflara ve “mâlikâne” adıyla da savaşta yararlıları görülen gazilere tahsis edilirdi. Bir bölümü de “hass-ı humâyûn” adıyla Devletin elinde bırakılırdı.

Mâlikânenin başka bir tarifi şöyledir: Yararlıları görülen kumandanlara, memurlara, ve diğer emektarlara, mülk gibi tasarruf etmek üzere, temlik suretiyle verilen arazi ve çiftliklerdir. Osmanlılarda mâlikâne usulünün ilk olarak 788/1386 yılında Birinci Murat’ın Evrenos beye sancak verdiği zaman düzenlenen bir beratla başladığı kabul edilir³⁵. Şeyhulislâm Ebussuud Efendi tarafından mâlikâne sistemi şu şekilde fetvaya bağlanmıştır: Rum Eyâletine bağlı Amasya ve Çorum çevresi fethedilince, bu bölgenin halkı yerlerinde bırakılmış ve diğer Anadolu arazisi gibi, haraç arazisi statüsünde “miri arazi” kabul edilmiştir. Kuru (rakabe) mülkiyeti devlete ait sayılan bu arazi, sonradan kimi a’yan temlik edilmiştir. Bu kimseler sözü edilen arazileri bizzat işletmeyip, halktan işletebilecek olanlara kira sözleşmesiyle devretmişlerdir. Burada toprağı ekip biçen çiftçiler ürün ve toprak için gerekli olan vergiyi (mukaseme ve muvazzafe) doğrudan devlete (sipahi) verdikleri gibi, mülk sahibi durumundaki işletmeciye (a’yan) de toprak için bir kira bedeli vermekte idiler ki bu sonuncusuna “mâlikâne öşrü” adı verilmiştir. İşte Ebussuud böyle bir uygulamanın mümkün ve caiz olduğuna fetva vermiştir³⁶.

³⁴ Ömer Hilmi, a.g.e, mad.274; Ali Haydar, a.g.e, mad.1036-1040; Nazif Öztürk, Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar, Ankara 1983, s.107.

³⁵ Pakalın, a.g.e, II, 395.

³⁶ bk. Topkapı, Revan,1935,Vrk.158; Sül.Küt. Es’ad Ef.,2362,Vrk.32/b; Âtuf Ef.No:1734, Vrk. 179/b-180/a; Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri, IV, 92.

Sonuç olarak günümüzde, bir takım devlet mülk ve işletmelerinin satışı yerine, uzun süreli kira yöntemi ya da peşin alınan bir bedel ve daha sonra da yıllık alınacak kira veya vergi gelirleri karşılığında müteşebbislere devredilmesi mümkündür. Nitekim TEDAŞ (Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.) gibi kimi kuruluşlar için bu tip belli süreli işletme hakkının özelleştirilmesi çalışmaları yapılmaktadır. Ancak bu modelin geliştirilerek kimi K.İ.T'lerin çok değerli olan arsa payını devlet vakıf haline getirerek, sadece üzerindeki bina ve tesislerin mülkiyetini devretme yoluna da gidebilir. Bu takdirde devletin çeşitli açılardan yarar sağlayabileceğinde şüphe yoktur. Bina ve tesisler için alacağı peşin bedel, kendi mülkiyetinde tuttuğu zemin için kira geliri, özel sektörce kâra geçirilmesi beklenen işletmeden kurumlar vb. vergi gelirleri bunlar arasında sayılabilir.

B) Devlet Gelirlerinin Özel Sektör Eliyle Toplanması (İltizam)

Yöntemi:

İltizam, Arapça “lezime” kökünden “iftial” vezninde bir mastar olup sözlükte; kendine bir şeyi gerekli kılmak, üstlenmek, belirli vergi karşılığında devletin arazisini işletmek, eskiden öşür vergisi gibi devlet gelirlerinden birinin toplanması işini üzerine almak gibi anlamlara gelir. Bir terim olarak, devlet gelirlerini, bedelini taksitle ödeyeceğini, kefil göstermek suretiyle üstlenmek demektir³⁷.

Osmanlıların, ilk kuruluş yıllarında hazineye ait arazilerin gelirleri devlet memurları (kethuda ve eminler) marifetiyle toplanırdı. Daha sonra bu arazilerin gelirlerini toplama işi, bir veya kaç seneliğine belli bir komisyon yüzdesi karşılığında özel sektöre ihale edilmeye başlandı. Timar ve zemet topraklarından boş kalanlar da iki yıllığına “mukataa” adıyla , belirli bedel karşılığında isteklilerine verilir oldu. İltizam usulünün başlangıcını tarihçi Hammer, Fatih Sultan Mehmed (ö.886/1481) devrinde Rum Mehmed Paşa'nın Sadrazamlığı zamanı olarak kaydeder³⁸. İltizam usulü başlangıçta bir kaç kalem gelire ait olarak başlamışken, kısa süre içinde; tarım ürünlerinden alınan onda birler (a'sâr), hayvan sahiplerinden alınan çeşitli vergiler, gümrük ve belediye (ihtisab) vergileri, savaş sırasında ya da barış zamanında bütçe açıklarını kapatmak için alınan örfi vergiler (imdâdiye) ve cihad için toplanan yardımlara kadar çeşitli devlet gelirleri iltizam kapsamına alınmıştır.

İltizam yöntemi, gerçekte devletin ya da bir takım kamu kuruluşlarının vergi ve gelirlerini toplama işini özelleştirmesi anlamındadır. Devlet kendi gelirlerini toplamada büyük sayıda personel istihdam etmek

³⁷ İbnü'l-Manzur, *Lisânu'l-Arab*, “Lezime ve İltizame” maddesi; Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, “İltizam” maddesi; Pakalın, a.g.e, II,57,58.

³⁸ Hammer, *Tarih*, III,109.

yerine, bu işi üstlenen kişi veya kuruluş çok daha ucuza mal ederek aynı miktardaki vergiyi toplayabilmektedir. Vergiyi koyan, miktarlarını belirleyen ve tahakkuk ettiren devlet, denetim görevini tam olarak yaptığı zaman, mültezimlerle anlaşma durumuna göre, toplanacak gelirin bir bölümünü peşin olarak teslim alma, kendi toplaması durumundaki maliyetin çok düşmesi yüzünden, daha büyük miktarda gelir elde etme imkânlarını bulmaktadır.

Devletin denetiminin zayıfladığı 19.yüzyılda iltizam uygulamasının bazı sakıncaları görülünce, 1839 Tanzimat Fermanı ile bu usul kaldırılmışsa da, kısa süre sonra devlet bu yönetime yeniden başvurmuş ve Cumhuriyet dönemine kadar bu yönetime devam edilmiştir³⁹.

Kısaca özellikle 15 ve 16. Yüzyıllarda başarıyla uygulanan, vergiyi ve devlet gelirlerini özel sektör eliyle toplama yöntemi, günümüz, ileri toplumlarının hayranlıkla karşıladıkları önemli bir modeldir. Nitekim, günümüzde senet- çek tahsilleri, kredi kartı ve faktoring uygulamaları, pek çok kamu kuruluşunun servis, taşıma, yemek, temizlik ve benzeri işler için özelleştirme yoluna gitmesi; yine elektrik, su, havagazı, doğal gaz parası gibi borçların banka aracılığı ile tahsili işlemlerini eski kültürümüzün iltizam sisteminin devamı olarak değerlendirmemiz mümkündür. Burada alacağın tahsili için araya giren kişi veya kuruluş, emeğinin karşılığı olmak üzere bir bedel almaktadır ki, bunun faizle bir ilişkisi bulunmaz. Önemli olan en güzel (ahsen) yönetimin yani akılcı (rasyonel) ve verimli (rantabl) işletmeciliğin gerçekleşmesidir. Devletin bu konuda iyi bir araştırma yapması ve denetimini sağlam tutması durumunda rekabete açılan hizmetlerin en düşük maliyetle ve en kaliteli biçimde yapılması mümkündür. Belki burada en önemli sonuç da devletin personel kadrosunun küçülmesi ve denetim etkinliğinin büyümesidir.

S O N U Ç

1) Kültür, bir toplumun inanç, bilgi ve uygulama birikiminin bütünüdür. Bir milletin kültürünün tarihin derinliklerine dayanması toplum için önemli bir moral güçtür.

2) Kültür kapsamına bir toplumun iktisat alanındaki uygulama ve manevi değerleri de girer. Batı toplumlarında varlığı yüzyılları aşan şirketler ve milyonlarca ortağı bulunan çok uluslu şirket ve holdingler bu toplumların kültür yapısı içinde önemli bir etkinliğe sahiptir.

3) Eski kültürümüzde yaşanan, para vakıfları, Mudarabe, Muzaraa, Murabaha gibi iktisat alanında önemli finansman kaynakları günümüzde iyi

³⁹ Pakalın, a.g.e, II,58.

incelenerek değerlendirilmelidir. Nitekim ileri ülkelerde Venture Capital (risk sermayesi) sektörü , bilim adamlarını keşif ve icat yapmaya ve sürekli olarak teknoloji üretmeye sevkeden en önemli etkindir. Ancak risk sermayesi yönteminin patent hakkının İslâm kültüründeki Mudarabe kökenine dayandığı Udovitch ve J.E.Mandaville gibi batılı iktisat tarihçileri tarafından da ortaya konulmuştur.

4) Devlet ve kimi kamu kuruluşlarının önceden belirlenen gelirlerini özel sektör eliyle tahsil etmek mümkündür. Böyle bir uygulama devletin personel hacmini küçültür ve az masrafla daha çok gelir elde etme imkânı doğar. Günümüzde belli komisyon karşılığında, kimi kamu kuruluşlarının alacaklarını tahsil etmeyi veya bunlara ait bir takım hizmetleri ücret karşılığında yapmayı üstlenen özel sektörün bu faaliyetlerini modernize olmuş iltizam uygulaması olarak değerlendirmek mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed b.Hanbel (ö.24/855), **el-Musned**, c.I-VI, Çağrı Yayınevi, İstanbul 1992.
- Akgündüz, Ahmet, **İslâm'da Hukukunda ve Osmanlı tatbikatında Vakıf Müessesesi**, Ankara 1988; **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri**, c.IV, İstanbul 1992.
- Ali Haydar, Hoca Eminzâde (ö.1335/1936), **Duraru'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm**, 3. baskı, I-IV, Matbaa-Tevsî-i Tıbbât, İstanbul 1330/1912; **Tertîbu's-Sunûf fî Ahkâmi'l-Vukûf**, Dersaadet 1340/1921.
- Altınay, Ahme Refik, **16. Asırda İstanbul Hayatı**, İstanbul 1935.
- Barkan, Ö. Lütfi, **Hudâvendigâr Livâsı Tahrîr Defterleri I**, T.T. Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- Barkan, Ö. Lütfi-Ayverdi, E. Hakkı, **İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri**, Neşr. Fatih Cemiyeti Enst., İstanbul 1870.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (ö.256/869), **el-Câmiu's-Sahîh**, c.I-VI, Çağrı Yayınevi, İstanbul 1992.
- Bursa Şer'iyeye Sicilleri, 16 Yüzyıl Def. A, 21/27,33a.
- Çiller, Tansu- Çizakça, Murat, **Türk Finans Kesiminde Sorunlar ve Reform Önerileri**, Neşr. İSO., İstanbul 1989.
- Çizakça, Murat, **Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları**, Neşr., İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul 1993.
- Devellioglu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük**.

- Döndüren, **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**, Erkam Yayınevi, İstanbul 1993; “İslâm Bankacılığı ve Reform Önerileri”, İslâmî Araş. Der. c.VI, sy.1, yıl 1992; “İslâm’da Para Vakfı ve Finansman Olarak Kullanma Yöntemleri”, Altınoluk Der., yıl ve sayı: Temmuz-Mayıs 1990-1991, İstanbul.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş’as e-Sicistânî (ö.275/888), **es-Sunen**, c.I-IV, Çağrı Yayınevi, İstanbul 1992. Ebussuud, Muhammed el-İmâdî (ö.982/1574), **es-Seyru’s-Sârim fi Ademi Cevâzı Vakfî’l-Menkuli ve’d-Derâhim**, İst. Sül. Küt. Bağdad’lı Vehbi böl. No:477/2; **Ma’ruzât**, Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, IV,35-75.
- Ergin, Feridun, **İktisat**, Hamle Matbaası, İstanbul 1964.
- el-Fetâvâ’l-Hindiyye** (Heyet), c.I-VI, Mısır 1310/1892.
- Hançerlioğlu, Orhan, **Ekonomi Sözlüğü**, İstanbul 1986.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer (ö.1252/1836), **Reddu’l-Muhtâr ale’d-Durri’l-Muhtâr**, c.I-V, Kahira 1307.
- İbnu’l-Humâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid (ö.861/1457), **Fethu’l-Kadîr**, 1.baskı, c.I-VI, Mısır 1316/1898.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö.275/888), **es-Sunen**, c.I-II, Çağrı Yayınevi, İstanbul 1992.
- İbnu’l-Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem (ö.711/1311), **Lisânu’l-Arab**, c.I-XV, Beyrut 1374/1955.
- Kâdîhan, Fahrüddîn Hasan b. Mansur el-Özcendî (ö.591/1196), **el-Fetâvâ’l-Hâniyye** (Hindiyye kenarında), Beyrut 1980.
- Muslim, Ebu’l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc (ö.261/874), **Sahîhu Muslim**, c.I-III, Çağrı Yayınevi, İstanbul 1992.
- en-Nesâî, Ebû Abdirrahmân b. Şuayb (ö.279/892), **es-Sunen**, I-VIII, Çağrı Yayınevi, İstanbul 1992.
- Oğuz, Orhan, **İktisada Giriş**, İstanbul 1992.
- Ömer Hılmı, **Ahkâmü’l-Evkâf**, İstanbul 1889.
- Öztürk,Nazif,Meñşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar,Ankara 1983.
- Pakalın, M.Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, 2.baskı, M.E.B.yayımlı, Ankara.
- Sarıaslan, Halil, “**Venture Capital (Risk Sermayesi) Finansman Modeli ve Türkiye’de Uygulama Olanakları**”, (ASO) Rapor, s.1-28.
- es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl (ö.490/1097), **el-Mebsût**, 3.baskı, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1398/1978.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Kapıkulu Ocakları**, I.

Ansiklopediler:

İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. yayını.

İslâm Ansiklopedisi, T.C.D.Vakfı yayını.

Meydan Larousse, İstanbul 1987.

Şamil İsâm Ansiklopedisi, Şamil Yayınevi yayını, İstanbul 1990.

Türk Ansiklopedisi, M.E.B.yayını, Ankara 1992.

Yeni Rehber Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi, İstanbul 1993.

Yeni Türk Ansiklopedisi, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1985.